

СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ: СУТНІСНИЙ АСПЕКТ

О. М. Остапенко, канд. екон. наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія,
вул. Сковороди, 1/3, Полтава, 36003, Україна
E-mail: ostapenko13@meta.ua

У статті проведено аналіз та узагальнення існуючих думок науковців з питання визначення сутності поняття «страховий захист». За результатами проведеного аналізу, уточнено зміст означеної категорії та виділено основні її характерні ознаки.

Ключові слова: страховий захист, шкода, страхування.

ВСТУП

За роки незалежності України, під впливом інституціональних перетворень як то в аграрному секторі економіки, так і у вагомому сегменті національної економіки як страховий ринок, відбулися значні модифікації. А це, в свою чергу вимагає формування нових науково-методологічних підходів до розуміння базових категорій страхування, зокрема, через формування сучасної точки зору розуміння змісту страхового захисту.

Теоретичні та практичні аспекти страхового захисту досліджувалися в працях таких вчених, як А. Череп, П. Рубцова, А. Банасинский, В. Борисова, К. Воблій, А. Гвозденко, О. В. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, О. Залетів, М. С. Клапків, Е. Князева, Ф. Коньшин, О. М. Лобова, В. Серебровський, Т. Федорова, А. Філонюк, В. Шахов, А. Шолойко та інших. Віддаючи належне здобуткам зазначених вчених, відмітимо, що теоретичні основи визначеного поняття досліджено недостатньо. Тож, вважаємо необхідним провести переосмислення наукових напрацювань чіткого визначення означеної категорії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності страхового захисту шляхом аналізу існуючих теоретичних концепцій як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, та формування власних теоретичних уявлень про зазначену категорію.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для початку наведемо формальне визначення поняття. Згідно сучасного перекладу страховий захист (*англійською insurance protection*) – економічні, перерозподільні відносини, які складаються в процесі запобігання, подолання і відшкодування **збитків**, заподіяних конкретним об'єктам: матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю громадян і т.п. [1].

Т. І. Каспіна вважає, що «страховий захист – це свідомо потреба фізичних та юридичних осіб у створенні спеціальних фондів для відновлення майна, здоров'я, працездатності та особистих доходів як самих учасників створення даних фондів, так і третіх осіб» [2]. Автор зосереджує увагу на забезпеченні захисту інтересів основних учасників страхових відносин за рахунок резервів.

Згідно словника С. Л. Єфимова, страховий захист можна визначити як економічну категорію, сукупність форм і методів формування цільових грошових фондів і їх використання для відшкодування збитку при різних

несприятливих явищах, а також на надання допомоги громадянам і (чи) їх сім'ям при настанні певних подій в їх житті (дожиття, смерті, травми, інвалідності і так далі) [3].

О. Д. Вовчак характеризує страховий захист як відносини, що складаються у суспільстві з приводу попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування збитків [4]. Дане визначення відображає сутність поняття «страховий захист» виключно з позиції організації превентивних заходів щодо недопущення або подолання наслідків ризиків а також передбачають відшкодування завданих збитків.

Схоже розуміння страхового захисту наводить Н. В. Ткаченко [5, С. 12]. За нею, страховий захист полягає в нагромадженні і витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів із попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними витрат. Як бачимо, автор не намагається представити занадто широке визначення означеної категорії, і водночас апелює до таких невід'ємних характеристик цього поняття, як забезпеченість, мінімізації наслідків настання ризиків, відшкодування тощо.

Сутність страхового захисту колектив авторів [6, С. 13] вбачає у «...нагромадженні та витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат. Відносини, складаються в суспільстві з приводу запобігання втратам та відшкодування збитків, завданих стихійним лихом і нещасними випадками, мають об'єктивний характер і в сукупності формують зміст економічної категорії страхового захисту». Автори, на нашу думку, наводять одне з найбільш обґрунтованих визначень поняття страхового захисту вдаючись до поєднання основних завдань страхування.

Доволі цікаво страховий захист трактує колектив авторів [7]. За ними, під страховим захистом розуміється «суспільна категорія, що відображає сукупність відносин, пов'язаних з недопущенням настання несприятливих подій, що носять випадковий характер, подоланням негативних наслідків їх впливу та відшкодуванням втрат, що наносяться ними» [7, С. 7]. На нашу думку, означене визначення схоже до попереднього у моменті відшкодування збитків.

Науковий та практичний інтерес викликає думка М. М. Александрової щодо сутності дефініції «страховий захист». За нею, «страховий захист» це – «...сукупність перерозподільчих відносин з приводу подолання та відшкодування втрат, збитків, понесених конкретним об'єктом суспільного виробництва – наприклад, страховий захист сільськогосподарського виробництва або врожаю сільськогосподарських культур, майна, відповідальності, здоров'я, життя, доходів населення тощо. А відтак зазначена економічна категорія наближається до забезпечення майнових та економічних інтересів суб'єктів господарювання та населення за рахунок цільових фондів, які можуть формуватись на різних принципах – солідарної, замкнутої чи одночасно солідарної і замкнутої розкладки збитку» [8, С. 29]. Це визначення, з нашого погляду, має певні недоліки, оскільки завжди має проводитися межа між подоланням та відшкодуванням втрат. Так, відшкодування має на меті повернути комусь, щось за зроблену шкоду, витрати. Останнє, можна забезпечити через розвиток страхування. Тоді як подолання, передбачає перемогу, переборення різних перешкод.

На нашу думку, зводити зміст страхового захисту лише до відшкодування завданих збитків через формування страхових резервів неправильно, тому що страховий захист повинен також бути пов'язаний з моментом недопущення настання ситуацій втрати матеріальних цінностей

юридичних і фізичних осіб, життя і здоров'я громадян та інших складових їх потреб та інтересів шляхом організації ефективної системи заходів попереджувального характеру, тобто попередження можливої шкоди у майбутньому.

Щодо значення страхового захисту, то М. М. Александрова у своїй праці «Комплексний страховий захист підприємств, його форми та сучасні принципи» наголошує на встановленні суспільного значення страхового захисту за економічної системи. Воно полягає у: «...відшкодуванні збитків в разі реалізації ризику; оцінці ризиків та організації системи управління ризиками; попередження реалізації ризиків та виникнення несприятливих подій; оптимізації співвідношення обов'язкових та добровільних форм страхування; формуванні інвестиційних ресурсів; стимулюванні науково-технічних рішень та впровадження інновацій; забезпечення підвищення рівня зайнятості та відновлення робочих місць; покритті суспільних потреб за рахунок податкових та обов'язкових платежів до бюджету та цільових державних фондів; підтримці великих обсягів інформації; забезпеченні соціально-економічної стабільності в суспільстві тощо» [8, С. 29-30].

Превагою даної думки, на наш погляд, є те, що автор розглядає суспільне значення страхового захисту через призму страхування, поширення та розвиток якого сприяє досягненню цілей кожного учасника страхових відносин. При цьому, необхідно розуміти те, що наведений перелік основних значимих ознак страхового захисту не є вичерпним і який підкреслює взаємозв'язок страхування та страхового захисту.

Колектив авторів [9, С. 6] навчально-методичного посібника «Страхування: теорія та практика» трактує поняття «страховий захист» як «...економічна категорія, що відображає сукупність розподільчих та перерозподільних відносин, пов'язаних із подоланням і відшкодуванням втрат, які можуть бути спричинені різними винятковими обставинами». Проте, вчені уникнули конкретизації того, за рахунок чого будуть здійснені ці виплати та за яких обставин.

Провідний науковець в галузі страхування В. Д. Базилевич у своїй праці «Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя» визначає страховий захист як послугу [10, С. 9]. При цьому послуга має «...соціальну, суспільну спрямованість, оскільки акумульовані страховиком грошові засоби спрямовуються на захист постраждалих за рахунок усіх учасників формування страхового фонду».

Погоджуємося з думкою В.Д. Базилевича, і підкреслюємо, що за нестабільних умов та мінливості ринкового середовища соціальна та суспільна спрямованість страхового захисту відображає правильну лінію поведінки як страхової компанії, так і інших учасників страхування на страховому ринку. Так, соціальна спрямованість страхового захисту отримала наукове обґрунтування через встановлення його головного завдання (призначення), яке полягає в тому, щоб максимально врахувати приватні і суспільні інтереси у господарській діяльності страхових компаній. А відтак, можна сказати, що це не лише ознака, а і результат, і мета, і наслідок, і процес впливу на галузі національної економіки.

Російський вчений С. К. Казанцев страховий захист пояснює як «...двосторонню реакцію людства на можливі небезпеки природного, техногенного, економічного, соціального, екологічного і іншого походження. З одного боку, страховий захист викликається об'єктивною потребою фізичних і юридичних осіб у збереженні своїх майнових інтересів, пов'язаних з різними сторонами життєдіяльності. З іншого боку, ця потреба супроводжується відповідною здатністю людей в забезпеченні названих інтересів» [11, С. 4].

Отже, можна сказати, що у багатьох випадках більшість науковців відзначають момент відшкодування збитків. Однак, вони майже не торкаються питання реалізації певних попереджуючих заходів.

Дослідження цієї важливої економічної категорії дало змогу сформулювати власне визначення страхового захисту, ґрунтуючись на принципах системного аналізу: страховий захист – це взаємодія держави, страхових компаній, економічних структур і страхувальників з координації діяльності кожного учасника в межах своїх обов’язків у сфері страхування через формування, розподіл й споживання грошових коштів, що дозволяє узгодити інтереси одних учасників (страховики, держава) з інтересами інших (страхувальники, фінансово-кредитні інститути) щодо недопущення настання страхового ризику. Більш коротко, страховий захист необхідно розглядати у трьох площинах: як форма захисту, як інструмент відшкодування завданих збитків та як комплексний засіб щодо реалізації страхового процесу. Іншими словами, зміст страхового захисту можна подати так (табл. 1).

*Таблиця 1 – Зміст страхового захисту**

Сутнісні ознаки дефініції	Сутність складових
Призначення:	запобігання, попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків; подолання і відшкодування втрат, збитків.
Джерела коштів:	внески підприємств і організацій, а також населення; кошти держави; кошти страхових компаній.
Форми організації:	цільові фонди, страхові фонди, грошові фонди; страхові резерви; резервні кошти.
* Згруповано автором на основі джерел [1 - 11]	

Сутнісні ознаки страхового захисту враховують основні положення, висвітлені в досліджуваних дефініціях.

Погоджуємося з тим, що головним інструментом відшкодування збитків від настання ризикових ситуацій є матеріальні фонди (страхові резерви, накопичувальні фонди). Спеціальні фонди, що використовуються за страхування, безпосередньо спрямовують страховий бізнес у саму цільову сферу його життєдіяльності.

Як ресурсне забезпечення чіткої мети страхування, можуть виступати страхові резерви для створення страхового механізму захисту інтересів учасників страхового ринку. Зрозуміло, що страхова діяльність в усіх її формах здійснюється за рахунок страхових резервів. Проте, якщо бути точним, то страхові фонди створюються страховою організацією за рахунок свого доходу, де страхові премії, будучи платою за страхування, є не внеском у страховий фонд, а представляють одну з різновидів доходу страховика.

Відзначимо, що зміст тієї чи іншої категорії розкривають її функції. Розглядаючи функції страхового захисту, необхідно відмітити той факт, що вони майже схожі з функціями страхування. Тому пропонуємо на розгляд схему спорідненості функцій означених категорій (рис. 1).

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що визначення поняття страхового захисту має враховувати наступне:

- 1) являє собою економічні відносини з елементами цивільно-правових;
- 2) страховий захист забезпечується формуванням страхових фондів за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб через підписання договору страхування;

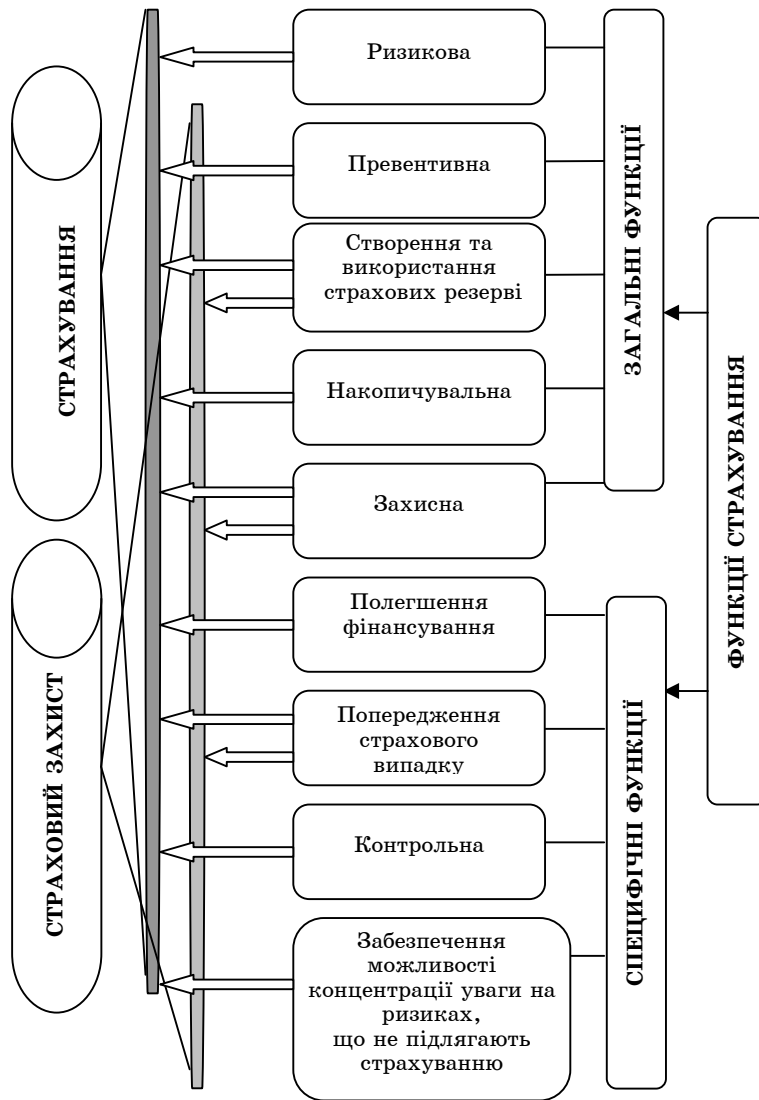

Рисунок 1 – Рівнева система взаємозв'язку функцій страхування з функціями страхового захисту*
*Розроблено автором самостійно

3) є формою прояву ступеня захищеності інтересів основних учасників страхування;

4) виступає як засіб акумулювання грошових ресурсів для здійснення виплат по відшкодуванню збитків постраждалим особам;

5) є психологічним фактором стабільного функціонування суб'єктів господарювання;

6) страховий захист є полісуб'єктивним (не тільки страхові компанії та страхувальники виступають суб'єктами страхового захисту. Окрім них існує низка суб'єктів страхового захисту – держава, фінансово-кредитні інститути). Донедавна, головним суб'єктом реалізації страхового захисту в сучасному світі традиційно виступала страхова компанія. Проте, на даний момент часу, підкреслюється значення держави за реалізації страхового захисту, тобто держава виступає як гарантом здійснення страхового захисту, так і одним із головних суб'єктів страхових відносин;

7) головне завдання страхового захисту зводиться до забезпечення стабільності фізичних та юридичних осіб. Власне, страховий захист і виник як механізм для досягнення означеної цілі;

8) центральним пунктом за страхового захисту є перерозподіл грошових коштів щодо компенсації завданих збитків постраждалим особам.

Сформовані основні сутнісні характеристики страхового захисту сприятимуть розширенню діапазону суджень вчених з питання встановлення функціональної спрямованості категорії, що розглядається.

СТРАХОВАЯ ЗАЩИТА: СУЩНОСТНЫЙ АСПЕКТ

*О. Н. Остапенко, канд. экон. наук, доцент,
Полтавская государственная аграрная академия,
ул. Сквороды, 1/3, Полтава, 36003, Украина
E-mail: ostapenko13@meta.ua*

В статье проведены анализ и обобщение существующих мнений ученых по вопросу определения сущности понятия «страховая защита». По результатам проведенного анализа, уточнено содержание указанной категории и выделены основные ее характерные признаки.

Ключевые слова: страховая защита, жаль, страхование.

INSURANCE DEFENCE: ESSENCE ASPECT

*O. N. Ostapenko,
Poltava State Agrarian Academy,
1/3, Skovoroda Str., Poltava, 36003, Ukraine
E-mail: ostapenko13@meta.ua*

The analysis and generalization of the existing opinions of scientists on the issue of defining the essence of the concept of «insurance defence» is carried out in the article. According to the results of the analysis, the content of the designated categories is specified and its main characteristics are highlighted.

Key words: insurance defence, harm, insurance.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Каспина Т. И. Бухгалтерский учет в страховых организациях. / Т. И. Каспина. – М. : СОМИНТЭК, 2006. – С. 231.
3. Ефимов С. Л. Экономика и страхование: энциклопедический словарь / С. Л. Ефимов. – М. : Церих-ПЭЛ, 1996. – 528 с.
4. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
5. Ткаченко Н. В. Страхування: навч. посібник / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра К, 2007. – 376 с.

6. Галімов А. В. Страхування: навч. посібник / А. В. Галімов, В. С. Бастричев, І. М. Михайловська. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 286 с.
7. Сплетухов Ю. А. Страхование: учеб. Пособие / Ю. А. Сплетухов, Е. Ф. Дюжиков. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 312 с.
8. Александрова М. М. Комплексний страховий захист підприємств, його форми та сучасні принципи / М. М. Александрова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1(59). – С. 29.
9. Внукова Н. М. Страхування: теорія та практика: навчально-методичний посібник / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. / за загальною редакцією проф. Н.М. Внукової. – Харків: Бурун Книга, 2004. – 376 с.
10. Базилевич В. Д. Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя / В. Д. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2006. – № 81–82. – С. 9.
11. Казанцев С. К. Основы страхования: учебное пособие / С. К. Казанцев. – Екатеринбург: Изд. ИПК УГТУ, 1998. – 101 с.

Надійшла до редакції 12 лютого 2013 р.